

MISCELLANEA

DAN DANA și MĂDĂLINA FIRICEL

Articolul de față își propune să prezinte observații despre o serie de **izvoare** referitoare la **istoria veche a României**, fie trecute cu vederea în *FHDR*, fie revelate de **papiri** sau de **manuscrise inedite**.

1. GEȚII LA EUPOLIS

Descoperirea în 1959 a unui nou manuscris al lexiconului lui Photius (*Zavordensis* 95, sec. XIII–XIV), la mănăstirea Sf. Nicanor din Zavorda (Macedonia), a adus la lumină noi fragmente din autori clasici. Grație acestui „nou Photius”, o glosă obscură din Hesychius, referitoare la un „Getas”, apare într-o altă lumină. Dacă în Hesychius aveam:

Βαρυγέτας· βάρος μὲν ἔχωντας, Γέτας δὲ ὄντας. (ὄνομα codd.)

«*Barygetas*: [îi desemnează] pe cei care au greutate, și sunt geți»,
în Photius avem (*Zavordensis* 95, fol. 104^r; F 148 Tsantsanoglou)¹:

Βαρυγέτας· σεμνὸς μὲν καὶ βάρος ἔχων, δοῦλος δὲ καὶ Γέτας. οὕτως
Εὐπολις.

«*Barygetas*: îngâmfat și având greutate, sclav și get. Astfel [spune] Eupolis».

Photius ne dă așadar informația că glosa provine de la Eupolis, reprezentant celebru al Vechii Comedii, contemporan și concurent al lui Aristofan (ultima treime a sec. V a.Chr.). *Getas* este un nume tipic de sclav, atât în inscripții (mai ales ateniene)², cât și în comediile lui Menandru³. Noul fragment poate sugera că deja la Eupolis acest etnic, chiar dacă nu era nume propriu, putea fi sinonim pentru sclav. Termenul *Barygetas* are conotații peiorative, desemnând în același timp greutatea, mărimea, dar și grosolănia unei persoane, augmentate de o îngâmfare

¹ K. Tsantsanoglou, *New Fragments of Greek Literature from the Lexicon of Photius*, Atena, 1984, p. 123-124; Chr. Theodorides (*Photii Patriarchae Lexicon* I, Berlin-New York, 1982), B 60 (dat ca provenind din lexiconul lui Diogenianus).

² Cf. și D. Detchew, *Die thrakische Sprachreste*, Viena, 1976, p. 105 (s.v. Γετας, Γετης, *Geta*). Printre primele atestări: un Γέτας pe la 450–425 a.Chr. (*IG* I³, 1376), și Γέτας Ἀλεξίππου – 405 a.Chr. (*IG* II², 1951,16).

³ În piesele *Heros*, *Misoumenos*, *Perinthia*, *Dyskolos*, *Aspis*.

menită să stârnească râsul; cu alte cuvinte „o matahală proastă și încrezută”. Aceasta concordă cu o glosă similară a lui Eupolis, transmisă de mai multe lexicoane (provenind cel mai probabil din Herodian, Καθολικὴ Προσωδία), și pusă explicit în legătură cu acest nume⁴.

Primele informații literare despre geți, extrem de fragmentare, le avem la Hecateu, Sofocle, Herodot, precum și într-un pasaj din Aristofan care vorbește despre locuitorii de la Istru, care obișnuiesc să se tatueze și să poarte veșminte pestrițe⁵. Printre ele trebuie să înscriem și noul fragment din Eupolis: deja în Atena clasică, geții apar ca barbari și sclavi, imagine care va fi consolidată în secolele următoare.

2. DROMIHETE (P. SCHUB. 39)

Un mic fragment pe papirus⁶, datat pe baza scrierii în sec. I p.Chr., și care făcea parte dintr-un manual moralizator, cuprindea mai multe exemple referitoare, cele mai multe, la diadohi. Printre aceștia, e menționat și Lisimah, numit alături de Dromihete (ceilalți sunt: Pyrrhus, Ptolemeu Keraunos, Seleukos).

P. Schub. 39: 5 ... Λυ]σίμαχον Δρομιχαίτου ερμ[...

Dromihete, prezent în surse ca rege trac, get sau chiar odris (Schubart îl numește „conducător odris”) apare în numeroase surse antice⁷, și doar pentru

⁴ Cf. *Etymologicum Magnum* 206,23: βουβάρας· ... καὶ καυχῆτιώντα. περὶ ἀλαζόνος γὰρ λέγεται, ὃν καὶ βαρυγέταν εἰρήκασι («*boubaras*: ... și pe cel care se împăunează. Căci se spune în legătură cu unul lăudăros, căruia îi zic și *Barygetas*»), care provine din *Etymologicum Genuinum* s.v. βουβάρας· ... ἢ παρὰ τὸ βάρος ἔχωντα καὶ αὐχηματίαν (αὐχηματίαν Α)· περὶ ἀλαζόνος γὰρ λέγει, ὃν καὶ βαρυγέταν εἴρηκεν («*boubaras*: ... sau la cel care are greutate și lăudăroșenie; căci se spune despre unul lăudăros, pe care îl numește și *Barygetas*») [glosă publicată și de G. Berger, *Etymologicum Genuinum et Etymologicum Symeonis* (β), Meisenheim am Glan, 1972, p. 105]; de asemenea, Hesychius s.v. βουβάρας, și Eustathios din Tesalonic (*Ad Il.* 962,15, care îl citează pe Herodian). Vezi Chr. Theodoridis, *Neues zur griechischen Komödie*, ZPE 29, 1978, p. 29-30.

⁵ Hecateu *FrGrHist* 1 F 170-171 (crobizi și terizi); Sofocle, tragedia pierdută *Triptolemos* (F 547 Nauck = *TGF* F 604 Radt; Hyginus, *Astron.* 2.14.1) [vezi pe larg Z. Petre, *L'immortalité du roi Charnabon*, în *Fațetele istoriei. Existențe, identități, dinamici* (Omagiu acad. Ștefan Ștefănescu), București, 2000, p. 404–406]; Herodot 4.93–96; Aristofan F 88 Kock.

⁶ Ed. W. Schubart, *Griechische literarische Papyri* (Berichte über die Verhandlungen der Sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig, Philologisch-historische Klasse, 97. Band. 5. Heft), Berlin, 1950, p. 75-76, nr. 39 (= Pack² 2597).

⁷ Sursele care menționează exemplul dat de Dromihete, sau conflictul lui cu Lisimah se constituie într-un topos literar antic: Polibiu F 102 (odris, în *Souda* s.v. Ἀναδρομαί); Diodor 21.11–21.12.6 (trac; și excerptele lui Constantin Porphyrogenetul, *De virt. et vitiis* 187, 188, 189; *De sent.* 244); Pompeius Trogus (*Prolog. XVI*); Strabon 7.3.8 (C. 301) [get; și *Chrestomathia e Strabone* 7.14, ca și Maximos Planudes, *Collectanea* (inedit)], 7.3.14 (C. 305); Plutarh [*Demetr.* 39 și 52, trac; *De tuenda sanitate praecepta* 126 E, geți; *Regum et imperatorum apophthegmata* (*Lys.*) 183 D; *De sera numinis vindicta* 555 D (geți, nenumit)]; Memnon, *FrGrHist* 434 F 5 (geți, nenumit; în Photius, *Bibl., cod.* 224, 224 b); Polyainos 7.25 (trac); Pausanias 1.9.7; Iustin (16.1.19, trac); Orosius 3.23.52 (*Dorus*, trac; cf. Iustin).

motivul, moralizator, al barbarului simplu și generos – e cunoscută legenda celor două ospete contrastante, și generozitatea față de regele elen. Prezența lui în acest text are același caracter de *exemplum*⁸.

3. OROS DESPRE CALLATIS

Pentru colonia heracleotă Callatis există două etimologii transmise de sursele antice. Dacă prima, păstrată la Ștefan din Bizanț, este fantezistă (numele ar proveni de la un coș asemănător celor de la Tesmoforii găsit acolo)⁹, a doua are mai multe șanse de credibilitate. Este mult mai probabil ca numele orașului să vină de la un lac aflat în vecinătate, conform informației vehiculate de câteva lexicoane bizantine.

Două din lexicoanele publicate, *Etymologicum Gudianum* și *Etymologicum Magnum*, prezintă următorul articol:

Etymologicum Gudianum, col. 296 Sturz, s.v.: Καλλάτις· πόλις ἔστι κτισθεῖσα ὑπὸ Ἑρακλειωτῶν. ὠνομάσθη δὲ ἀπὸ τῆς παρακειμένης αὐτῆς λίμνης. οὕτως Ὀρος.

Etymologicum Magnum 486,41, s.v.: Καλλάτις· πόλις ἐστὶ κτισθεῖσα ὑπὸ Ἑρακλειωτῶν· ὠνομάσθη δὲ ἀπὸ τῆς παρακειμένης λίμνης. Ὀρος. [Ἑρακλειωτῶν] ἥρακλεω DM).

În *FHDR* este publicată doar notița din *Magnum*, însă fără indicația sursei (Oros)¹⁰. Sursa comună a ambelor lexicoane este așa-numitul *Etymologicum Genuinum*, compilație din sec. IX, în cea mai mare parte încă inedit, unde articolul apare astfel¹¹:

Etymologicum Genuinum (A = *Vaticanus gr.* 1818, sf. sec. X, fol. 192^v): Καλάτις· πόλις ἐστὶ κτισθεῖσα ὑπὸ Ἑρακλειωτῶν. ὠνομάσθη δὲ ἀπὸ τῆς παρακειμένης αὐτῆς λίμνης. οὕ(τω)ς Ὀρος. (οὕ(τω)ς Ὀρος] ου ωρος A om. B).

⁸ Discuția despre prezența sa în acest papirus la: G. Nenci, *Pirro. Aspirazioni egemoniche ed equilibrio mediterraneo*, Torino, 1953, p. 29; C. Franco, *Il regno di Lisimaco. Strutture amministrative e rapporti con le città*, Pisa, 1993 (Studi Ellenistici 6), p. 259–262 (care avansează ipoteza că ar putea fi vorba de sfârșitul lui Lisimah); F. W. Walbank, *Antigonos Gonatas in Thrace (281–277 B.C.)*, în *Studia in honorem Georgii Mihailov*, Sofia, 1995, p. 503; K. Jordanov, *La politique de Lysimaque en Thrace, en Asie Mineure occidentale et en Macédoine (294–281 av. J.-C.)*, Thracia 13, 2000, p. 203; Al. Vuple, *IstRom*² I, p. 463 n 1. Fragmentul moralizator contrapune «la folie des grands conquérants ... à la vie réglée des sages» (P. Lévêque).

⁹ Ștefan din Bizanț s.v. Καλλάτις· ὡς κάλαθος εὐρέθη ἐοικῶς τοῖς Θεσμοφοριακοῖς; Al. Avram, *ISM* III, p. 192. Vezi discuția și la Al. Avram, *ISM* III, p. 3–4.

¹⁰ *FHDR* IV, p. 18–19: „Callatis: oraș fondat de locuitorii din Heracleea; a fost numit așa după lacul din apropiere”.

¹¹ Manuscris consultat în microfilm la *Institut pour la Recherche et l’Histoire des Textes* din Paris. Codicele B (*Laurent. S. Marci* 304) a fost colaționat cu *Etymologicum Magnum* de M. E. Miller, *Mélanges de littérature grecque contenant un grand nombre de textes inédits*, Paris, 1868, p. 175, s.v. Καλάτις. Mențiunile din Oros în *Genuinum* și *Magnum* au fost publicate și de R. Reitzenstein, *Geschichte der griechischen Etymologika. Ein Beitrag zur Geschichte der Philologie in Alexandria und Byzanz*, Leipzig, 1897, p. 321, nr. 25; despre Oros, p. 287–350.

În *Symeonis Etymologicum*, care se bazează pe *Genuinum*, dar și pe Ștefan din Bizanț, se va păstra doar Κάλλατις πόλις¹².

D. Detschew susține că etimologia nu este grecească, apropiind-o de lyk. Demotikon Καλαβατιανός, numele de persoană car. Καλαβωτης, numele de loc car.-lyd. Καλλαταβοι și Καλλατηβος, dar mai ales de numele râului bitinian Κάλης, gen. -ητος¹³. După Pliniu cel Bătrân, numele anterior al Callatidei fusese *Cerbatis* (*Cervatis* sau *Acervatis* alte mss.)¹⁴. O inscripție recent descoperită din Dionysopolis amintește un toponim Καρβατις¹⁵, care ar putea fi numele unui râu sau lac – același cu cel menționat de Oros.

Sursa lui *Genuinum* este Oros din Alexandria, erudit specializat în gramatică, activ în prima parte a sec. V p. Chr.; i se atribuie și Ὅπως τὰ ἔθνικὰ λεκτέον sau Περὶ ἔθνικῶν, o listă de nume geografice, și mituri legate de ele, de unde provine probabil acest fragment¹⁶. Oros este frecvent confundat în lexicoane și în tradiția manuscrisă (din cauza aceleiași abrevieri, ωρ), cu Orion din Theba Egiptului (c. 425), care a scris și el Περὶ ἐτυμολογίας, din care există mai multe excerpte în tradiția manuscrisă¹⁷. Oros trebuie să fi preluat această etimologie despre colonia heracleotă¹⁸ din izvoare geografice.

4. ORION DESPRE ETIMOLOGIA INSULEI LEUKE

Un alt articol din *Genuinum* transmite o etimologie a insulei Leuke, preluată din Ετυμολογίαι ale lui Orion. Ea se prezintă astfel¹⁹:

¹² Inedit: E = *Parm.* 2139, fol. 70^r; F = *Vindob. phil. gr.* 131, fol. 111^v (mss. consultate la *IRHT*, Paris). În același lexicon, din Ștefan din Bizanț provine observația despre *ethnikon*: s.v. Ἀμαστρις ... τὸ ἔθνικὸν Ἀμαστριανός, ὡς Κάλλατις Καλλάτιος Καλλατιανός. (F. Lasserre-N. Livadaras, *Etymologicum Magnum Genuinum, Symeonis Etymologicum una cum Magna Grammatica, Etymologicum Magnum auctum* I Roma, 1967, p. 359).

¹³ D. Detschew, *Die thrakische Sprachreste*², Viena, 1976, s.v. Κάλλατις, p. 223–224.

¹⁴ Pliniu, *NH* 4.11.44. Vezi discuția și la Al. Avram, *ISM* III, p. 3–4.

¹⁵ *IGB* V, 5011.

¹⁶ *Souda*, s.v. Ὅρος; C. Wendel, s.v. *Oros* (4), *RE* XVIII₁, col. 1181; N. G. Wilson, *Scholars of Byzantium*, Londra, 1983, p. 52; R. A. Kaster, *Guardians of Language: The Grammarian and Society in Late Antiquity*, Berkeley-Londra, 1988, nr. 111 (p. 325–327).

¹⁷ C. Wendel, s.v. *Orion* (3), *RE* XVIII₁, col. 1085–1087; K. Alpers, *Die attizistische Lexikon des Oros. Untersuchung und kritische Ausgabe der Fragmente (SGLG 4)*, Berlin-New York, 1981, p. 15–16; R. A. Kaster, *op. cit.*, nr. 110 (p. 322–325). Un exemplu în *Coislin*. 387, sec. X: Ὅσοι περὶ ἔθνικῶν Ὀρίων Θηβαῖος (O. Kroehnert, *Canonesne poetarum scriptorum artificum per antiquitatem fuerunt?*, Diss. Regimonti, 1897, Tab. M. XIII, p. 7).

¹⁸ Vezi și Ps.-Scymnus 760–763; Strabon 7.6.1 (C. 318) și 12.3.6 (C. 542); Memnon, *FrGrHist* 434 F 13; *Periplus Euxeini Ponti* p. 36 Diller.

¹⁹ K. Alpers, *Bericht über Stand und Methode der Ausgabe des Etymologicum Genuinum (mit einer Ausgabe des Buchstaben A)* (Det Kogelige Danske Videnskaberne Selskab. Historisk-filosofiske Meddelelser 44, 3), Copenhaga, 1969, p. 36; articol prezent și la Ps.-Zonaras, *Lex.* s.v. Λευκή νῆσου ὄνομα ἐν Πόντῳ. Λευκή δὲ λέγεται διὰ τὸ ἐνδιατᾶσθαι ἐν αὐτῇ πλῆθος λευκῶν ὀρνέων, „Leuke: nume de insulă în Pont. Este numită Leuke (Cea Albă), pentru că în ea trăiesc o mulțime de păsări albe” (și publicat în *FHDR* IV, p. 66–67).

Etymologicum Genuinum, s.v. Λευκή· νῆσος ἐν Πόντῳ. Λευκή δὲ λέγεται διὰ τὸ πλῆθος τῶν λευκῶν ὀρνέων ἐνδιατωμένων ἐν αὐτῇ.

„Leuke: insulă în Pont. I se spune *Leuke* („alba”) datorită mulțimii de păsări albe care viețuiesc pe ea”.

Este evident că etimologia consemnată în compilația lui Orion e ușor fantezistă, dar apare și în alte surse, cum ar fi scoliile la Pindar²⁰, sau altele care vorbesc despre mulțimea păsărilor de aici²¹, sau despre culoarea ei²²; despre această insulă circulau tot felul de legende în literatura greacă, fiind asociată cultului și mitologiei lui Ahile.

5. GLAUKOS DESPRE AȘEZĂRILE DIN PONTUL STÂNG

P. Oxy. 1802 (ca. 200 p. Chr.) este un fragment dintr-un lexicon, și conține circa 20 de glose despre cuvinte în persană, lidiană, caldeeană etc., toate începând cu litera μ, și aranjate în ordine absolut alfabetică²³. El menționează și:

P. Oxy. 1802, l. 36: μελύγιον· πομάτιον Σκυθικόν. Γλαῦκος ἐν α΄ Ἐξηγήσεως τόπων τῶν κειμένων ἐπ’ ἀριστερὰ τοῦ Πόντου μέρη. κτλ.²⁴

„*melygion*: băutură scitică. Glaukos în prima carte din *Prezentarea locurilor aflate în Pontul Stâng...*”.

Lucrarea lui Glaukos, necunoscut din alte surse, se referea la așezările din Pontul Stâng (Ἐξηγήσις τόπων τῶν κειμένων ἐπ’ ἀριστερὰ τοῦ Πόντου μέρη), și avea cel puțin două cărți; fragmentul se referea la o băutură scitică²⁵. Autorul era probabil de epocă elenistică, și putem presupune că era originar din această zonă. Cunoaștem și alți autori de *Lokalgeschichte* în Pontul Stâng, dar și de nord²⁶.

²⁰ *Schol. Pind. Nem.* 4.79 a: Λευκή δὲ καλεῖται διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἐννεοσσευόντων ὀρνέων (ἤτοι ἐρωδιῶν): φαντασίαν γὰρ ταιαύτην τοῖς πλέουσι παρέχει („Ea poartă numele de Albă din pricina mulțimii păsărilor [bâtlani], care-și fac acolo cuiburi; căci navigatorilor le apare albă”, cf. *FHDR* I, p. 16–17).

²¹ Antigonus Carystius F 122 Keller; Ps.-Scymnus 789; Arian, *Per. Pont. Eux.* 21.3 (ὄριθος δὲ πολλοὶ ἀλιζονται ἐν τῇ νήσῳ) („multe păsări viețuiesc pe insulă”); Filostrat, *Her.* 20.34 (οἰκεῖν μὲν δὲ λευκοὺς ὄριθας ἐν αὐτῇ φασιν) („se spune că pe ea locuiesc păsări albe”).

²² Arian, *Per. Pont. Eux.* 21.1.

²³ Cf. Ll. W. Daly, *Contributions to a History of Alphabetization in Antiquity and the Middle Ages*, Bruxelles, 1967 (Coll. Latomus, 90), p. 30.

²⁴ Pack² 2127; ed. B. P. Grenfell-A. S. Hunt, *The Oxyrhynchos Papyri* XV, Londra, 1922, p. 157 și F. Jacoby, *FrGrHist*, III, C, p. 843.

²⁵ Articolul, într-o formă prescurtată, și fără numele lui Glaukos, se află și în Hesychius (s.v. μελίτιον); *Genuinum* (A = *Vatic. gr.* 1818, fol. 223, s.v. μελήγυον; B = *Laur. S. Marci* 304, cf. M. E. Miller, *op. cit.*, p. 213; ambele îl citează pe Oros); *Magnum* (s.v. μελύγειον); Ps.-Zonaras (μελίγυον).

²⁶ Demetrios din Odessos, Περὶ τῆς πατρίδος (*Despre orașul său*) (*FrGrHist* 808); probabil Demetrios din Callatis (*FrGrHist* 85); Poseidonios din Olbia, Περὶ τῆς Τυρκῆς καλουμένης χώρας (*Despre ținutul cu numele Tyras*) (*FrGrHist* 279 T 1) și Dionysios, tot de aici (*FrGrHist* 804 F 1, despre Cursa lui Ahile); Syriskos din Chersones, despre epifaniile Artemidei și istoria orașului său (*SGDI* 3086 = *IOSPE* I² 344 = *FrGrHist* 807 T 1).

Despre Pontul Euxin au mai scris o serie de alți autori (majoritatea de epocă elenistică), cum ar fi: Andron din Teos [Περὶ Πόντου (Περίπλους)], Diophantos (Ποντικά), Polemon din Ilion (Κτίσεις τῶν ἐν Πόντῳ πόλεων), Apollodoros (Ποντικά), Alexandros Polyhistor (Περὶ Εὐξείνου Πόντου), Agathon (Πόντου Περίπλους)²⁷. Este vorba mai ales despre lucrări de *erudiție geografică și mitologică*, după imaginea oferită de fragmentele păstrate.

6. APIAN, *DAKIKE*

Monografiile consacrate Daciei (și războaielor dacice, în particular)²⁸ au cunoscut o soartă nefericită: doar cartea LXVIII a lui Cassius Dion s-a mai păstrat, dar sub formă de rezumat tardiv²⁹, pe când din altele nu avem decât fragmente insignifiante sau mențiuni enigmatice – Florus³⁰, Dion Chrysostomos³¹, Caninius Rufus³², Traian³³, Criton³⁴, Cassiodorus (*Historia Gothica* în 12 cărți, rezumat de Iordanes, *De origine actibusque Getarum* sau *Getica*)³⁵.

²⁷ Andron (a doua jumătate a sec. IV a.Chr): *FrGrHist* 802; Diophantos (sec. III a.Chr.): *FrGrHist* 805; Polemon (cca. 200/180 a.Chr.): F. Jacoby, *FrGrHist*, III, C₂, p. 843; Apollodoros: *FrGrHist* 803; Alexandros Polyhistor (prolific gramatic grec originar din Milet, cca. 80–35 a.Chr.): *FrGrHist* 273 F 14–16; Andron: *FrGrHist* 801.

²⁸ W. H. Gross, s.v. *M. Ulpius Traianus*, *RE* Suppl. X, col. 1058.

²⁹ Xiphilinos (sf. sec. XI) mai dispunea doar de cărțile 36–80. Dacă *Getica* a circulat sub numele lui Dio Cocceianus, putem explica numele de Cassius la Photius, *Bibl.*, cod. 71 (cf. A. M. Gowing, *Dio's Name*, CPh 85, 1990, p. 49–54). Dar numele complet al lui Dio Cassius, revelat de o nouă inscripție din Macedonia, era Claudius Cassius Dio (Κλαύδιος Κάσσιος Δίων) (*AnnEp*, 1971, 430).

³⁰ Cf. Florus, *Virgilius orator an poeta* 1.6, amintind o compoziție despre „triumful” dacic al lui Domitian.

³¹ Despre Dion Chrysostomos și *Getica* (*FrGrHist* 707): C.P. Jones, *The Roman World of Dio Chrysostom*, Cambridge (Mass.) Londres, 1978, p. 52–53 și 122–123; P. Desideri, s.v. *Dion Cocceianus de Pruse dit Chrysostome* (D 166), *DPhA* II, p. 841–856. Recent, S. Terrei, *I Getica di Dione Crisostomo*, *Aevum* 74, 2000, p. 177–186. Această operă, din cauza caracterului său istoric, e atribuită de *Souda* lui Dion Cassius (Γετικά și Περούκά) [s.v. Δίων ὁ Κάσσιος (Δ 1239) (= *FrGrHist* 707 T 1)], confundat cu retorul. Iordanes îi confunda deja, sub același nume, de *Dio*, dar recunoaște că citează două opere (*historiae*, adică *Getica*, și *annales*). Dion Chrysostomul era cunoscut în principal, dacă nu exclusiv, ca orator, ceea ce explică această confuzie.

³² Cf. Pliniu cel Tânăr, *Ep.* 8.4.1–8 (prietenul său intenționa să relateze războaiele dacice într-un poem, în greacă).

³³ Probabil *Dacica/De bello Dacico* (F 1 Peter, *HRR* II 117), în genul *commentarii* (cf. R. G. Lewis, *Imperial Autobiography, Augustus to Hadrian*, ANRW II.34.1 1993, p. 638–640).

³⁴ Kriton, Γετικά, *FrGrHist* 200; I. I. Russu, *Getica lui Statilius Crito*, *StCl* 14, 1972, p. 118–128.

³⁵ Cassiodorus, *Var. Praef.* 11; *Ordo generis Cassiodorum (Anecdoton Holderi)* p. VI Fridh; A. Momigliano, *Cassiodorus and Italian Culture of His Time*, în *Studies in Historiography*, Londra, 1966, p. 181–210; S. D. Barnish, *Latomus* 43, 1984, p. 336–361; B. Croke, CPh 82, 1978, p. 117–134; B. Luiselli, *Cassiodoro e la Storia dei Goti*, în *Passagio dal Mondo Antico al Medio Evo da Teodosio a San Gregorio Magno*, Roma, 1980, p. 225–253; Z. Petre, *A propos des sources de Iordanes, Getica 3–41 et 67–72*, în ed. L. Boia, *Etudes d'historiographie*, București, 1985, p. 39–51. Cassiodorus și Orosius transmit și fragmente din cărțile pierdute ale *Istoriilor* lui Tacit, cu privire la războaiele dacice.

Printre acestea, se afla și o lucrare a lui Apian. Cunoscutul istoric grec (c. 90/95–163/165), originar din Alexandria, a ocupat funcții în Egipt, apoi la Roma, devenind *advocatus fisci* și *procurator Augusti* sub Hadrian (117–138). Între 148 și 161, scrie *Istoria romană* (Ρωμαϊκὴ ἱστορία), după un plan mai mult etnografic³⁶ – o serie de istorii particulare, ale diferitelor popoare care s-au găsit în luptă cu Roma, și războaiele civile dintre romani. Este nu atât o istorie a Romei, cât, mai degrabă, una a raporturilor dintre Roma și popoarele supuse în mod succesiv autorității sale³⁷. D. Mendels arată că Photius, nefiind istoric, nu este prea interesat de fapte (conținutul lui Apian este rezumat rapid), ci mai mult de chestiuni mitologice (istoria lui Enea și a regilor romani), de succesiunea imperiilor, și mult mai puțin de istoria profană, mai ales de la Augustus la Constantin cel Mare³⁸. Din cele 24 de cărți ne-au parvenit doar 11³⁹.

Photius menționează titlul fiecărei cărți, cu rezumate variabile. În cazul cărții 23, avem titlul *Dacica*⁴⁰; împreună cu ultima carte, *Arabica* (24), trata cele 2 cuceriri ale împăratului Traian.

Photius, *Bibl.*, cod. 57, 16 a: Ὁ δὲ εἰκοστὸς δεύτερος λόγος ἐπιγράφεται Ἑκατονταετία, ὁ δὲ ἐφεξῆς Δακική, καὶ ὁ εἰκοστὸς τέταρτος Ἀράβιος. Οὕτω μὲν τῆς ὅλης ἱστορίας ἡ διαίρεσις.

„A douăzeci și doua carte este intitulată *Cei 100 de ani* [i.e. 30 a.Chr.–69 p.Chr.], următoarea *Dacica*, și cea de-a douăzeci și patra *Arabica*. Aceasta este împărțirea întregii istorii”.

Transmiterea textelor istorice grecești era determinată nu atât de importanța pentru cititorii ulteriori ai acestor opere, cât de procedeul regrupării și transliterării; de regulă, 5 rulouri de papirus (corespunzând a 5 cărți) erau copiate într-un *codex*⁴¹.

³⁶ Apian, *Prooem.* 12: κατὰ ἔθνος ἕκαστον.

³⁷ C. Nicolet, *L'inventaire du monde. Géographie et politique aux origines de l'Empire Romain*, Paris, 1988, p. 199; E. Famerie, *Le latin et le grec d'Appien*, Geneva, 1998, p. 13-16. Ultimele două cărți erau ca două apendice de istorie contemporană consacrate evenimentelor pe care Apian nu le putea expune în cărțile anterioare, campaniile din Dacia și Arabia constituind două episoade izolate care se integrau rău, din rațiuni geografice și cronologice, în trama operei (p. 17 n. 64).

³⁸ D. Mendels, *Greek and Roman History in the Bibliotheca of Photius – A Note*, Byzantion 56, 1986, p. 196-206. Despre opera eruditului patriarh, vezi W. T. Treadgold, *The Nature of the Bibliotheca of Photius*, Washington, 1980.

³⁹ Vezi pe larg despre Apian E. Schwartz, s.v. *Appianos* (2), *RE* II, 1896, col. 216–237.

⁴⁰ I. Schweighäuser, *Appiani Alexandrini Romanarum Historia reliquiae* III, Leipzig, 1785, p. 6; P. Viereck-A. G. Roos, *Appiani Historia Romana* I, Leipzig, 1939, p. V și n. 4. În importantul său studiu despre Criton (*StCl* 14, 1972, p. 118-128), unde publică noi fragmente despre războaiele dacice (unele atribuibile, foarte probabil, lui Criton), I. I. Russu menționează și cartea a XXIII-a a lui Apian. Discutând atribuirea fragmentelor *adespota* unde sunt menționați geți, Russu arată că Apian folosea, pentru a desemna pe dacii din Carpați, termenul de „daci” (*Illyr.* 22 și F 18 din Zonaras 11.21), cf. și *Proom.* 4: „Geții de peste Istru, pe care [scriitorii] îi numesc daci”. Russu regretă pierderea în întregime a acesteia (p. 112), fiind urmat de I. H. Crișan, *Spiritualitatea geto-dacilor*, București, 1986, p. 33-34: „Cartea a XIII-a (sic!), în întregime pierdută, se referea la luptele cu dacii”; cf. și Al. Ștefan, s.v. *Appianos* (*Apian*), *EAIVR* I, p. 82.

⁴¹ L. Canfora, *Il destino dei testi*, în *Lo spazio letterario della Grecia antica* II, Roma, p. 67.

Un astfel de caz de transmitere este și cel al *Istoriilor* lui Apian, de la *corpus* la diverse culegeri, unde ordinea cărților este schimbată, iar unele sunt absente. O regrupare de 5 cărți (*Pentadenbände*) este realizată de „primul anonim” al lui Schweighäuser: cuprindea ultimele cărți din *Emphyllia* (despre Actium) și alte 7 cărți – *Dakike*, *Iberike*, *Annibaikē*, *Libyke*, *Sikelike*, *Makedonike*, *Hellenike*. Același anonim ne informează despre structura în doi *codices* a culegerii constituite de el: ἐν δυσὶ αὐτὰ συνέθηκα τεύχεσιν⁴².

În prefață se menționa (*Vatic. gr.* 141, fol. 7^r, sec. XI-XII)⁴³: ... ἔτι τε καὶ Ἰουδαϊκὰ καὶ τὰ Ποντικὰ καὶ τὰ Δακικὰ, οἷς Τραϊανὸς ἐλαμπρύνατο· τὰ τε Ἰβηρικὰ,

„... și încă și *Iudaicele* și *Ponticele* și *Dacicele*, în care Traian s-a ilustrat; și *Ibericele*...”.

Aici, *Pontika* este probabil o coruptelă pentru *Parthika*.

În altă culegere, care prezintă o compilație din *cod.* 57 al lui Photius, în care își găsește locul mai multe confuzii (*Laur.* LXX, 5, din sec. XV, fol. 5^f), *Dakike* lipsește⁴⁴.

Mai există însă un fragment din Δακικὴ a lui Apian, păstrat la Zonaras (prima jumătate a sec. XII)⁴⁵, care face mențiune expresă a ei:

Zonaras 11.21 (F 18 Viereck-Ross): ἐστράτευσε μέντοι ἐπὶ Δᾶκας, ἢ Δακοὺς κατὰ Ἰῶνας, ὡς ὁ Ἀππιανὸς ἐν τῷ εἰκοστῷ τρίτῳ λόγῳ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἱστορίας φησι. (Δᾶκας] codd. App. *Illyr.* 67 δακοὺς *Prooem.* 15 δακῶν *Illyr.* 65).

„... A pornit deci cu război (*scil.* Traian) împotriva dacilor, pe care ionienii îi numesc *dakoi*, după cum spune Apian în cartea a douăzeci și treia a *Istoriei Romane* ...”

O observație care se impune: încă o dată, se păstrează fragmente antice, în compilații bizantine, datorită semnalării de forme gramaticale sau ortografice, și nu curiozității istorice *tout-court*.

7. ECOURI ALE RĂZBOAIELOR „DACICE” ALE LUI HADRIAN ÎN EGIPT

Două ecouri ale războaielor „dacice” ale lui Hadrian, petrecute de fapt la granițele recentei provincii, provin din papirii egipteni.

Primul papirus face parte din *Acta Pauli et Antonini* (unele din primele fragmente din *Acta Alexandrinorum et Martyrum* care au fost publicate) (= Pack² 2228),

⁴² *Ibidem*, p. 235–243. Vezi despre această dispunere K. Brodersen, *Die Buchtitelverzeichnisse, das Lexicon περὶ συντάξεως und der Aufbau von Appians Werk*, WS 103, 1990, p. 49–55.

⁴³ I. Schweighäuser, *op. cit.*, III p. 12 (comentariu p. 896-900).

⁴⁴ *Ibidem*, p. 12-13; L. Mendelssohn, *RhM* 31, 1876, p. 210–211; cf. și A. Diller, *Photius' Bibliotheca in Byzantine Literature*, DOP 16, 1962, p. 393.

⁴⁵ L. Dindorf, *Ioannis Zonarae Epitome Historiarum* III, Leipzig, 1870, p. 65–66 (*Epitome historica* a lui Zonaras, între 1118 și mij. sec. XII); P. Viereck-A. G. Roos, *Appiani Historia Romana* I, Leipzig, 1939, p. 534; L. Canfora, *op. cit.*, p. 236. Fragment publicat și în *FHDR* III, p. 192–193).

compuse la scurt timp după evenimente⁴⁶. În CPJ II 158 a se relatează despre o dispută dintre un grec și o ambasadă a evreilor din Alexandria în fața lui Hadrian, prin 119–120. Împăratul se referă la anumite tulburări, printre care „războiul dacic”:

CPJ II 158 a ll. 11-13 (= P. Par. 68): ἐν ταῖς τ[ο]ιαύταις πα-
[ρα]τάξεσ[ι] γίνεται ἐμοὶ .η
[..] ἐν τῶι Δακικῶι πολέμ[ω]ι [

„... [acestea] mi s-au întâmplat în astfel de tulburări ... în războiul dacic ...”.

Acest război ar fi, în opinia editorilor, cel purtat contra sarmaților la granițele Daciei, din 117/118⁴⁷.

Un al doilea papirus, scrisoarea lui Tothes fiul lui Ammonios, către Orion, fiul lui Heraklios, ambii din Hermoupolis, datată în 7 noiembrie 149 (în al 12-lea an de domnie al lui Antoninus Pius), printre mai multe detalii topografice (legate de închirierea unei jumătăți de stradă și a unui spațiu de întrunire), menționează o stoa a Străzii Dacice⁴⁸:

P. Vind. Sal. 11 ll. 9-10: ... ὑπὸ τὴν νοτίην στο-
ἄ[ν τῆς] Δακ[ι]κῆς πλατείας ...

„... sub porticul de sud al Străzii Dacice”.

Ar fi vorba de jumătatea de vest a străzii de est-vest din Hermoupolis, al cărei nume trebuie pus în legătură, probabil, tot cu războiul contra roxolanilor din 117/118 al lui Hadrian⁴⁹, urmat și de reorganizarea provinciei.

8. ETIMOLOGIE PENTRU GEPIZI

O serie de *Etymologica* bizantine transmit o etimologie fantezistă care face din gepizi „copii ai geților”: *Gudianum*, *Magnum*⁵⁰, și așa-numitul Αἰμωδεῖν (sec. VI–VIII). Acesta este transmis de ms. *Darmstadinus* 2773 (sec. XIV–XV)⁵¹:

Lexicon Αἰμωδεῖν s.v. Γήπαιδες· οἱ λεγόμενοι Λογγίβαρδοι, οἰοεὶ Γετίπαιδες, οἱ τῶν Γετῶν παῖδες⁵². (οἱ Γετῶν *Gud. d Magn.*)

⁴⁶ V. A. Tcherikover, A. Fuks, *Corpus Papyrorum Judaicarum* II, Cambridge (Mass.), 1960, p. 87–99 (nr. 158 a).

⁴⁷ Cassius Dio 68.13.6; *SHA, Hadr.* 5.2, 6.6–8, 7.3; Eutropius 8.6.2; cf. V. A. Tcherikover-A. Fuks, *CPJ* II, p. 96. Vezi M. Bărbulescu, *IstRom*² II, p. 76–78.

⁴⁸ R. P. Salomons, *Einige Wiener Papyri*, Amsterdam, 1976, nr. 11 (= *P. Vind. Sal.* 11), p. 127–134.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 129–130, și observațiile de la p. 204.

⁵⁰ *Etym. Gudianum*, col. 622 Sturz; *Etym. Magnum* 230,19 (s.v. Γήπαιδες) (ultimul prezent în *FHDR* IV, p. 18–19).

⁵¹ Și, doar pentru glosele în α, în ms. *Crypt. Za* IX, unde titlul său este Ἐτυμολογίαι Διάφοροι.

⁵² A. R. Dych, *Epimerismi Homeric. Pars altera. Epimerismi continens qui ordine alphabetica traditi sunt LEXICON ΑΙΜΩΔΕΙΝ quod vocatur seu verius ETYMOΛΟΓΙΑΙ ΔΙΑΦΟΡΟΙ* (SGLG 5/2), Berlin-New York, 1995, p. 920. În *Gudianum* (col. 622 Sturz) se află aceeași notiță (variante: γετίπαιδες, γετῶν).

„*Gepizi*: cei numiți longobarzi, adică *Getipaidēs*, «copii ai geților»”.

Este evident că acest compilator ignoră *realia*, oferind o etimologie care îi pune în legătură pe geți, neam tracic, cu gepizii germanici⁵³. În antichitatea târzie însă, mai multe surse îi identifică pe gepizi cu goții, confundați la rândul lor cu geții⁵⁴.

MISCELLANEA

RÉSUMÉ

L'article présente quelques sources concernant l'histoire ancienne de la Roumanie, récemment publiées, révélées par les papyrus, ou par des lexiques byzantins inédits: (1) un fragment d'Eupolis (Photius, s.v. Βαρυγέτας); (2) Lysimaque et le roi gète Dromichaitès (*P. Schub.* 39); (3) une étymologie d'Oros pour Callatis (*Etym. Genuinum*, s.v. Καλάτις); (4) une étymologie d'Orion pour l'île Leukè (*Etym. Genuinum*, s.v. Λευκή); (5) un ouvrage de Glaukos sur les places du Pont Gauche (*P. Oxy.* 1802 = *FGrHist* 806); (6) le XXIIIe livre d'Appien (Δακική); (7) échos des «guerres daces» en Égypte (*CPJ* II 158 a; *P. Vind. Sal.* 11); (8) une étymologie byzantine, équivalant les Gépides et les Gètes (*Lexicon Αίμωδεῖν*, *Gudianum, Magnum*, s.v. Γήπαιδες).

⁵³ *Ibidem*, p. 857.

⁵⁴ Cf. Iordanes, *Get.* XVII, 95; Procopius, *De bell.* 3.2.2 (echivalare gepizi-goți-geți).